

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้

กรุงเทพมหานคร

Affecting Factors on the Change of Building Patterns and Activities

in Hua-Ta Khae Market, Bangkok

วีรดา สุขเจริญมิตร¹ ดร. กฤตพร ห้าวเจริญ²

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ ความเป็นมา และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ โดยใช้การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจ และการสัมภาษณ์เป็นหลัก จากการศึกษาพบว่า ในอดีตตลาดหัวตะเข้เกิดขึ้นในบริเวณจุดตัดของคลองประเวศบุรีรมย์ โดยมีอาคารเรือนแถวไม้ตั้งขนานอยู่บริเวณริมสองฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ และพัฒนามาเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญของเขตตลาดกระบัง และในละแวกใกล้เคียง แต่ภายหลังการพัฒนาของเทคโนโลยี ประกอบกับเหตุการณ์อัคคีภัยที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้กิจกรรมทางการค้า และอาคารเรือนแถวไม้ซบเซาและเสื่อมโทรมลงไป จึงสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ คือ ที่ตั้งที่มีความเหมาะสม และการพัฒนาการคมนาคมขนส่ง เนื่องจากการเกิดของตลาดหัวตะเข้ เริ่มต้นมาจากการพัฒนาคมนาคมทางน้ำซึ่งทำให้ตำแหน่งของตลาดหัวตะเข้กลายเป็นจุดตัดและมีความเหมาะสมในการค้าขาย จึงเกิดการสร้างอาคารและกิจกรรมการค้าขายขึ้นในบริเวณนี้ ประกอบกับการไม่มีคู่แข่งทางการค้า ทำให้มีผู้เข้ามาใช้บริการภายในตลาดหัวตะเข้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เหตุการณ์อัคคีภัยเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แนวอาคารเรือนแถวไม้ถูกทำลายด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากความเจริญ จึงเกิดการสร้างอาคารขึ้นใหม่เพื่อตอบรับกับความต้องการในการค้าขาย อย่างไรก็ตามเมื่อการคมนาคมทางน้ำได้ลดบทบาทลงไป การที่มีคู่แข่งทางการค้าเพิ่มสูงขึ้นได้ส่งผลให้ตลาดหัวตะเข้ซบเซาลงในที่สุด รวมถึงเหตุการณ์อัคคีภัยในยุคซบเซาทางการค้า ที่สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการทางการค้าที่ลดน้อยลงเนื่องจากไม่มีการสร้างอาคารขึ้นทดแทนด้วยเหตุนี้ปัจจัยทางกายภาพจึงเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางสังคม เป็นปัจจัยรองที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง ตลาดชุมชนริมน้ำ รูปแบบอาคารและกิจกรรม ตลาดหัวตะเข้

Abstract

This study aimed to investigate the development, history and the changes of building patterns and activities at Hua Ta Khae Market from the past to the present to draw the conclusion about the factors affecting the changes in building patterns and activities at Hua Ta Khae Market. The investigation was mainly conducted by document research, surveys and interviews. The results indicate that Hua Ta Khae Market in the past was located at the intersection of Prawet Burirom Canal and surrounded by the wooden houses along

¹ นักศึกษาปริญญาตรี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² ประธานสาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษา

the both sides of the canal. Later on, it became the waterfront community market which was the significant trading center in Lad Krabang District and neighborhood community. After the development of technology and the fires that frequently occurred, the trade activities were decreased and the wooden houses got old. It could be concluded that the factors affecting the changes in building patterns and activities at Hua Ta Khae Market included the suitable location and the development of transportation. Since Hua Ta Khae Market initiated from the water transportation, the location of Hua Ta Khae Market was at the intersection suitable for trading. As a result, many buildings and trading activities arose in this area. In addition, since the market had no competitors, the consumers came to Hua Ta Khae Market more and more. However, the fires were a part that destroyed the buildings. Due to the civilization, new buildings were constructed to respond to the trade demand. Later on, when water transportation became less important, the market eventually became less prosper. The fires occurring during the slow trade period reflected the decrease of trade demand since there was no construction of new buildings to replace the old ones. As a result, the physical factors were the main factors affecting the changes in building patterns and activities at Hua Ta Khae Market while the economic and social factors were sub-factors affecting the changes.

Keywords: Changes Waterfront Community Market Building Patterns and Activities Hua Ta Khae Market

1. บทนำ

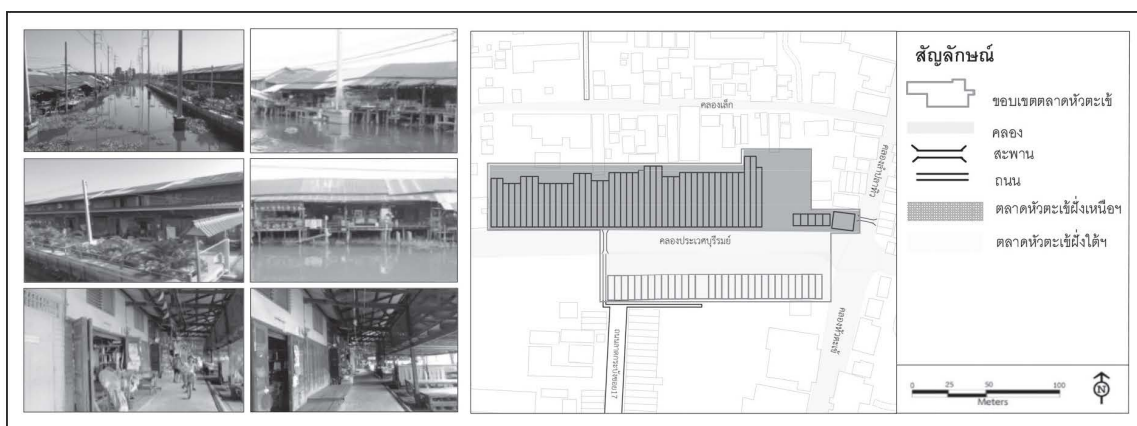
น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญของมนุษย์ในการหลอมรวม และสร้างวิถีชีวิตของผู้คนตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของพื้นที่ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะการใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นและบริเวณใกล้เคียง ด้วยเหตุนี้บริเวณจุดตัดของเส้นทางน้ำ จึงมักเกิดการรวมตัวตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า (วิติยา, 2554, น.1-13) และพัฒนากลายเป็น "ตลาดชุมชนริมน้ำ" ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงกันหลายมิติ จนเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ แต่ในปัจจุบันพบว่าแม่น้ำลำคลองได้ลดความสำคัญลงไปจากการขยายตัวของเมือง วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ริมน้ำจึงเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง และละเลยในการรักษาคุณค่าของชุมชนริมน้ำ อย่างไรก็ตามเรายังสามารถมองเห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่เหล่านี้ได้ผ่านลักษณะกายภาพที่สำคัญ ได้แก่ รูปแบบอาคารเรือนแถวไม้ และกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ตลาดหัวตะเข้ เป็นตลาดชุมชนริมน้ำแห่งหนึ่งที่มีความเก่าแก่กว่า 100 ปี ตั้งอยู่บริเวณริมคลองประเวศบุรีรมย์ เขตตลาดกระบัง จังหวัดกรุงเทพมหานคร คลองประเวศบุรีรมย์มีลักษณะเป็นคลองขุดระยะทางตั้งแต่คลองพระโขนงถึงแม่น้ำบางปะกง เพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ระหว่างภาคกลาง และภาคตะวันออกเข้าด้วยกัน แหล่งน้ำจึงมีความสำคัญต่อพื้นที่ในด้านของการเพาะปลูกและการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการตั้งชุมชนริมน้ำขึ้น อีกทั้งยังถูกใช้เป็นเส้นทางเศรษฐกิจในการติดต่อค้าขาย ด้วยเหตุนี้ตำแหน่งของบริเวณจุดตัดของคลองประเวศบุรีรมย์ จึงเกิดการรวมตัวของการแลกเปลี่ยนสินค้ามากกว่าพื้นที่อื่น ส่งผลให้กิจกรรมภายในพื้นที่มีความหลากหลาย และเป็นพื้นที่สำหรับการเปลี่ยนถ่ายเส้นทางและรูปแบบการเดินทาง จึงทำให้ตลาดหัวตะเข้มีความคึกคักของผู้คนที่สัญจรไปมาจนกลายเป็นเสมือนศูนย์กลางทางการค้า โดยมีลักษณะอาคารเรือนแถวไม้วางตัวติดกันเป็นแนวยาวสองฝั่งของคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับสายน้ำ

ปัจจุบันพบว่า จากการขยายตัวของเมืองประกอบกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งในบริเวณใกล้เคียงตลาดหัวตะเข้ และบริเวณอื่นๆ ส่งผลให้ผู้คนสามารถเดินทาง และเข้าหาสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ต่างๆ ได้เพิ่มขึ้น ตลาดหัวตะเข้จึงซบเซาลงไปในที่สุด นอกจากนี้อาคารเรือนแถวไม้ที่เรียงตัวตามริมคลองประเวศบุรีรมย์มีสภาพทรุดโทรมลงไปมาก จากประเด็น

ดังกล่าวที่กล่าวมาข้างต้นจึงนำมาสู่ความสนใจในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของตลาดหัวตะเข้ในระยะเวลาที่ผ่านมา และสร้างความเข้าใจถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ริมน้ำที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ เพื่อสามารถสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ในแต่ละช่วงเวลา

การกำหนดพื้นที่ศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ พิจารณาจากความต่อเนื่องของแนวอาคารเรือนแถวไม้เก่าแก่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของตลาดหัวตะเข้ โดยอาศัยเส้นลำคลองประเวศบุรีรมย์ คลองหัวตะเข้ และคลองลำปลาทิว ในการกั้นขอบเขต โดยสามารถแบ่งตลาดหัวตะเข้ออกมาได้เป็นสองฝั่ง คือ ตลาดหัวตะเข้ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ และตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ (รูปที่ 1)

รูปที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา (ตลาดหัวตะเข้ กรุงเทพมหานคร)

ที่มา: สำนักงานผังเมืองกรุงเทพมหานคร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

2. วิธีการวิจัย เครื่องมือการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยการใช้การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจ และการสัมภาษณ์เป็นหลัก ประกอบกับการรวบรวมแนวความคิดทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน แนวความคิดเกี่ยวกับย่านพาณิชยกรรม และแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนริมน้ำ เป็นต้น เพื่ออธิบายถึงพัฒนาการและความเป็นมาของตลาดหัวตะเข้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยการได้มาของปัจจัยต่างๆ จำเป็นต้องทำการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ทั้งด้านกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้งอาณาเขต โครงข่ายคมนาคม ลักษณะรูปแบบอาคาร เป็นต้น ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รูปแบบร้านค้า การประกอบอาชีพ เป็นต้น และด้านสังคม ได้แก่ ผู้ใช้บริการ การรวมกลุ่มในชุมชน เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบในการวิเคราะห์และสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ ทั้งนี้สามารถแบ่งที่มาของข้อมูลออกได้เป็น 2 แหล่ง คือ

1) ข้อมูลปฐมภูมิ คือ ข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม คือ การลงสำรวจพื้นที่เพื่อศึกษาถึงลักษณะอาคาร รูปแบบอาคาร สภาพอาคาร สภาพแวดล้อม วัสดุอาคาร การใช้ประโยชน์อาคาร ที่ตั้งอาณาเขต เส้นทางในการเข้าถึงพื้นที่ รูปแบบการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ รูปแบบร้านค้า จำนวนร้านค้า ประเภทร้านค้า จากการสังเกตในปัจจุบัน และการสัมภาษณ์ในประเด็นด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญหรือปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตลาดหัวตะเข้ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยกลุ่มตัวอย่างสำหรับการสัมภาษณ์จะแบ่งออกมาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบุคคลสำคัญ หมายถึง ผู้อาวุโสในพื้นที่ กล่าวคือ ผู้ที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ตลาดหัวตะเข้ตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป หรือผู้นำชุมชน และกลุ่มบุคคลทั่วไป กล่าวคือ ผู้ทำการค้าขายหรืออยู่อาศัยภายในพื้นที่ตลาดหัวตะเข้น้อยกว่า 30 ปี หรือผู้ที่เข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่

2) ข้อมูลทุติยภูมิ คือ การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ แผนที่โบราณ และภาพถ่ายทางอากาศตั้งแต่ปี 2495 เป็นต้น (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แหล่งที่มาของข้อมูล

แหล่งข้อมูล	รายละเอียด	ข้อมูลหรือผลลัพธ์
ข้อมูลปฐมภูมิ	การลงสำรวจพื้นที่ (survey) ผู้วิจัย แผนที่ กล้องถ่ายรูป	1. ลักษณะทางกายภาพ - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา - การเข้าถึงพื้นที่และการสัญจร - รูปแบบและสภาพอาคาร - กิจกรรมทางเศรษฐกิจ 2. สภาพเศรษฐกิจ - ประเภทร้านค้า - รูปแบบร้านค้า - การประกอบอาชีพ - ความเชื่อ และประเพณี 3. สภาพสังคม - ศูนย์รวมจิตใจ - ลักษณะการรวมกลุ่ม - กลุ่มผู้ใช้บริการ
	การสัมภาษณ์ - บุคคลสำคัญ	1. ความเป็นมาของพื้นที่ 2. เส้นทางสายหลักในการเข้าถึง 3. พัฒนาการของรูปแบบอาคารและกิจกรรมในพื้นที่ 4. กิจกรรมหรือประเพณี และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีตถึงปัจจุบัน
	- บุคคลทั่วไป	1. กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ 2. สาเหตุการเข้ามาในตลาดห้วยตะเข้ 3. การคมนาคม 4. การใช้ประโยชน์อาคาร
ข้อมูลทุติยภูมิ	งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง	1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร: กาญจนา แก้วเพ็ง 2. ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดระแหง จังหวัดปทุมธานี: เพ็ญพรรณ วัชรวิภากรกุล 3. การพัฒนาพื้นที่ตลาดเก่าหนองจอก กรุงเทพมหานคร: พนิดา คำรองอ่องตระกูล
	สำนักงานเขตตลาดกระบ้ง	1. โครงการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ 2. นโยบายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ 3. ลักษณะทั่วไปของพื้นที่
	กรมแผนที่ทหาร	1. แผนที่โบราณบริเวณตลาดห้วยตะเข้ เขตตลาดกระบ้ง จังหวัดกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2456

ที่มา: ผู้วิจัย

3. ผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดห้วยตะเข้ เริ่มศึกษาจากข้อมูลประวัติศาสตร์ ข้อมูลสภาพทั่วไปในปัจจุบัน ภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่โบราณจากกรมแผนที่ทหาร ประกอบกับข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไป และบุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดห้วยตะเข้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จึงนำมาสู่การเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของตลาดห้วยตะเข้ โดยสามารถแบ่งพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์สำคัญของตลาดห้วยตะเข้ได้เป็น 3 ช่วงเวลา คือ

3.1 ช่วงเวลาที่ 1: ยุคเริ่มต้นทางการค้าของตลาดห้วยตะเข้ (ประมาณ พ.ศ. 2440 - พ.ศ. 2488)

ยุคเริ่มต้นทางการค้าของบริเวณตลาดห้วยตะเข้เริ่มจากการรวมกลุ่มของชุมชนขนาดเล็ก ที่เกาะตัวอยู่บริเวณริมคลองห้วยตะเข้ และคลองลำปลาทิว ซึ่งดัดแปลงมาจากทางทิศเหนือสู่ทิศใต้ของพื้นที่ แต่เนื่องจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าจึงผลักดันให้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ให้เพียงพอต่อการค้าขายมากขึ้นในช่วงเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นถึงความสำคัญในการขุดคลอง

เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งทางคมนาคม และส่งเสริมการเพาะปลูกควบคู่กันไป จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลอง “ประเวศบุรีรัมย์” ใน พ.ศ. 2421-พ.ศ. 2423 ขึ้นในแนวตะวันออกไปยังตะวันตก โดยต้นคลองต่อมาจากปลายคลองพระโขนง ยาวตรงถึงแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้นตามแนวคลองประเวศบุรีรัมย์ ส่งผลให้พื้นที่บริเวณตลาดหัวตะเข้ ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของคลองประเวศบุรีรัมย์ คลองลำปลาทิว และคลองหัวตะเข้ เนื่องจากความสะดวกในการสัญจรทางน้ำ และการขนส่งสินค้ามากกว่าพื้นที่รอบข้าง

พื้นที่เดิมของตลาดหัวตะเข้มีลักษณะเป็นทุ่งนากว้าง เหมาะสำหรับการเพาะปลูก กิจกรรมทางเศรษฐกิจในช่วงเริ่มต้นจึงเป็นการทำการเกษตร การปลูกข้าว เลี้ยงปลา และเลี้ยงสัตว์ สำหรับสินค้าส่วนใหญ่ภายในตลาดหัวตะเข้จะมีลักษณะสอดคล้องกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ คือ เครื่องมือเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม อุปกรณ์เกี่ยวกับการจับปลา โดยส่วนใหญ่แล้วตั้งอยู่บริเวณฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรัมย์ ส่วนสินค้าสำหรับการอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน มักตั้งอยู่บริเวณฝั่งใต้ของคลองประเวศบุรีรัมย์ เพื่อรองรับความต้องการของผู้คนภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการขนส่งสินค้าเข้าออกพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อการขนส่งสินค้าที่เป็นวัตถุดิบหรือทรัพยากรต่างๆ ได้แก่ ไม้ ข้าว ผัก เป็นต้น ประเภทของกิจกรรมภายในบริเวณตลาดหัวตะเข้จึงเป็นการค้าปลีก เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่รองรับความต้องการของคนภายในพื้นที่เป็นหลัก จึงมีจำนวนร้านค้าไม่มาก ประกอบกับสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ได้มาจากภายในพื้นที่เอง ด้วยเหตุนี้ตลาดหัวตะเข้จึงเกิดการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมน้ำ และพัฒนากลายเป็น “ตลาดชุมชนริมน้ำ” ดังที่ปรากฏในแผนที่โบราณ พ.ศ. 2456 (รูปที่ 2)

รูปที่ 2 สภาพพื้นที่บริเวณตลาดหัวตะเข้ พ.ศ. 2456
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

การเข้ามาของคนในพื้นที่มีทั้งกลุ่มคนไทย กลุ่มคนมอญ และกลุ่มคนจีน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขายซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้ากันภายในบริเวณตลาดหัวตะเข้ ประกอบกับการตั้งศูนย์รวมจิตใจหรือองค์เขียนตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง ซึ่งเป็นที่นับถือของคนภายในและภายนอกพื้นที่ทำให้ผู้คนที่ย้ายมากราบไหว้สักการะเข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่ด้วยเช่นกัน สำหรับช่วงเวลาในการค้าขายของตลาดหัวตะเข้ ร้านค้าทั่วไปภายในบริเวณตลาดหัวตะเข้ มักจะเปิดในเวลา 03.00-04.00 น. เพื่อจัดเตรียมของสำหรับการค้าขาย และมีช่วงเวลาปิดตลาดในเวลาประมาณ 17.00 น. เนื่องจากในอดีตยังขาดไฟฟ้าในพื้นที่ ต้องรอใช้ไฟฟ้าจากตะเกียงเท่านั้นจึงทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าภายในพื้นที่มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาเช้าเท่านั้น

การสัญจรในช่วงเวลานี้ใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ สร้างเส้นทางรถไฟสายตะวันออกจากกรุงเทพฯ ถึงสถานีฉะเชิงเทรา เพื่อเป็นเส้นทางขนส่งผู้โดยสารให้เดินทางได้สะดวกยิ่งขึ้น โดยสถานีรถไฟหัวตะเข้ตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของตลาดหัวตะเข้ ผู้ที่เข้ามาใช้บริการภายในตลาดหัวตะเข้จึงสามารถเดินทางได้ทั้งทางรถไฟและทางเรือ นอกจากนี้การขุดคลองประเวศบุรีรัมย์ได้แบ่งกรรมสิทธิ์ที่ดินออกได้เป็นสองฝั่ง

คือ ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์เป็นของ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ ส่วนฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์เป็นของเอกชนหลายราย โดยอาคารหลังแรกถูกสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 2440 ตั้งอยู่บริเวณตลาดหัวตะเข้ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ เป็นอาคารที่มีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมอย่างมาก ลักษณะอาคารสร้างด้วยไม้สัก มีอาคารยื่นออกมาทางด้านหน้าชั้นสองของอาคาร และครอบคลุมทางเดิน หลังคามีสลักเป็นทรงหน้าจั่ว ประกอบกับการเพิ่กันสาดขึ้นบริเวณหน้าจั่วและหน้าต่างเพื่อกันแสงแดดและฝน ปัจจุบันเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ร้านไทยสามัคคี” (รูปที่ 3) ซึ่งมีขนาด ด้านหน้าอาคารกว้างประมาณ 10.50 เมตร หรือประมาณ 3 ห้องของอาคารอื่นๆ และความสูงอาคารประมาณ 6 เมตร

รูปที่ 3 อาคารไทยสามัคคี
ที่มา: การสำรวจโดยผู้วิจัย, 2558

การสร้างอาคารแถวเรือนไม้บริเวณสองฝั่งคลองประเวศบุรีรมย์ (รูปที่ 4) มีรูปแบบอาคารในลักษณะเดียวกันทั้งสองฝั่ง โดยมีจำนวนอาคารเรือนแถวไม้ทั้งหมดประมาณ 137 หลัง แบ่งเป็นอาคารเรือนแถวไม้ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ทั้งหมด 5-7 หลัง และอาคารเรือนแถวไม้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์ทั้งหมด 80 หลัง อาคารทั้งหมดสร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ฝาไม้กระดานตีเกร็ด มุงหลังคาด้วยสังกะสี ด้านหน้าเป็นทางเดินมีลักษณะเป็นดิน และคลุมด้วยหลังคาไม้ทอดยาวตลอดแนวความยาวด้านหน้า โดยแต่ละคูหากว้างประมาณ 3.50 เมตร ลึก 25 เมตร สูงประมาณ 5 เมตร จากความลึกของที่ดินทำให้มีการแบ่งหลังคาจั่วเป็นสองตอน ส่วนด้านหน้าของอาคารเรือนแถวไม้ มีลักษณะเป็นชานไม้มีหลังคาคลุมเป็นทางเดินขนาดประมาณ 1 เมตร สร้างด้วยดินกว้างจริมคลองประเวศบุรีรมย์ ลานไม้กว้างประมาณ 3 เมตร และลานด้านหน้าทำเรือขนาดประมาณ 2 เมตร ซึ่งสามารถใช้เป็นที่จอดเรือ ชื้อขาย และส่งสินค้าได้ ในส่วนของลักษณะด้านในของแต่ละตัวอาคารจะแตกต่างกันไปตามการต่อเติมเพื่อการใช้ประโยชน์ของเจ้าของอาคาร

3.2 ช่วงเวลาที่ 2: ยุครุ่งเรืองทางการค้าของตลาดห้วยตะเฒ่า (ประมาณ พ.ศ. 2488-พ.ศ. 2530)

การเข้าสู่ยุคทางการค้าของตลาดห้วยตะเฒ่า เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ยังคงตั้งถิ่นฐานตามริมคลองประเวศบุรีรมย์เช่นเดียวกับช่วงเวลาแรก (รูปที่ 5) แต่ได้มีการขยายตัวออกไปทางทิศตะวันตก และด้านหลังของกลุ่มอาคารเดิมที่เกาะตัวอยู่ริมคลอง ส่งผลให้ขอบเขตของพื้นที่ตลาดห้วยตะเฒ่าได้ถูกขยายออกไปในบริเวณที่เป็นไร่นา เนื่องจากคลองประเวศบุรีรมย์เป็นแหล่งน้ำจัดทำให้ง่ายต่อการใช้ประโยชน์ทางคมนาคมขนส่ง การเกษตร การอุปโภค และการบริโภค ดังนั้นผู้คนจึงนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมน้ำเพื่อทำการค้าขายสินค้า อาคารส่วนใหญ่จึงเปลี่ยนมาทำการค้าขายแทนการอยู่อาศัย ส่งผลให้ตลาดห้วยตะเฒ่าเป็นที่รู้จักและเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

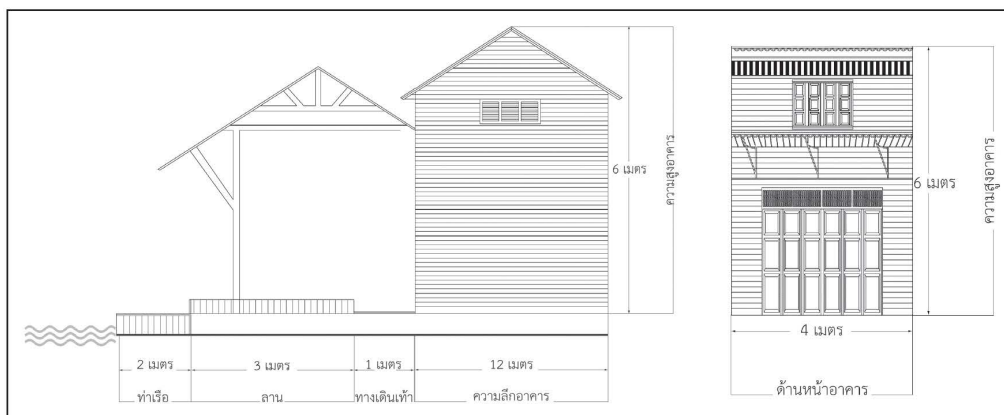
รูปที่ 5 การตั้งถิ่นฐานของตลาดห้วยตะเฒ่าในช่วงเวลารุ่งเรือง
ที่มา: นายจำนง ยังรักษาโรจน์กุล (20 มีนาคม 2558)

การสัญจรในเวลานี้ มีรูปแบบการเข้าถึงโดยใช้เส้นทางน้ำและรถไฟเป็นหลัก เนื่องจากการเดินทางโดยรถไฟได้รับความนิยมสูงขึ้น ส่วนรูปแบบการเดินทางสาธารณะยังคงมีการใช้เรือเมล์ขาว หรือเรือนายเลิศเข้ามาบริการภายในพื้นที่ แต่จากความต้องการในการเข้าถึงพื้นที่เพิ่มสูงขึ้นทำให้เกิดเรือเมล์ขาว หรือเรือลูงนิก เข้ามาวิ่งส่งผู้โดยสารจากสถานีรถไฟมายังบริเวณตลาดห้วยตะเฒ่า ด้วยเหตุนี้การเดินทางเข้ามายังตลาดห้วยตะเฒ่าจึงสามารถเข้ามาได้หลายเส้นทางทั้งทางบก และทางน้ำ อีกทั้งยังมีระบบขนส่งสาธารณะที่รองรับกับความต้องการในการเข้าถึงตลาดห้วยตะเฒ่า จึงทำให้ตลาดห้วยตะเฒ่าสามารถเข้าถึงได้สะดวกขึ้น

นอกจากความเหมาะสมทั้งด้านทำเลที่ตั้งและการสัญจรเข้าสู่ตลาดห้วยตะเฒ่าอย่างสะดวกสบาย ตลาดห้วยตะเฒ่า ยังไม่พบตลาดคู่แข่งทางการค้าในบริเวณใกล้เคียง ประกอบกับศูนย์รวมจิตใจหรือองค์เขียนที่ได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้ตลาดห้วยตะเฒ่าเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ ทั้งใกล้และไกล จึงเข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่เพิ่มสูงขึ้น เช่นเดียวกัน สินค้าภายในตลาดห้วยตะเฒ่าจึงมีความหลากหลายตามศักยภาพของตลาด ทั้งสินค้าทางการเกษตรที่คนในพื้นที่สามารถผลิตเองได้ และสินค้าอุปโภคที่ผู้คนภายในพื้นที่ไม่สามารถผลิตเองได้จากการรับสินค้าภายนอกเข้ามาค้าขายทั้งการขนส่งทางเรือและรถไฟ ได้แก่ ไม้ สินค้าทางการเกษตร ผ้า และเครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้น อีกทั้งสินค้าสำหรับบริโภคและอุปโภคภายในตลาดห้วยตะเฒ่ามีความหลากหลายมากขึ้นด้วยเช่นกัน ได้แก่ วัตถุดิบที่ใช้ประกอบอาหาร เครื่องเทศ ยาสมุนไพรต่างๆ เครื่องปรุงรส และอาหารสำเร็จรูป เป็นต้น เพื่อตอบสนองกลุ่มผู้บริโภคที่เพิ่มสูงขึ้น เป็นเหตุให้กิจกรรมทางการค้าภายในบริเวณตลาดห้วยตะเฒ่าได้ขยายตัวจนกลายเป็นศูนย์กลางการขายของชำ

สำหรับช่วงเวลาในการค้าขายสินค้าของตลาดห้วยตะเฒ่าพบว่า มีการให้บริการในระยะยาวขึ้นกว่าช่วงเวลาแรก โดยช่วงหัวตลาด บริเวณจุดตัดของคลองประเวศบุรีรมย์และคลองห้วยตะเฒ่า มีการเปิดพื้นที่ให้เป็นลานว่างเพื่อขายอาหารตั้งแต่ช่วงเวลาประมาณ 21.00-05.00 น. ส่วนพื้นที่ตลาดบริเวณอาคารแถวเรือนไม้ส่วนใหญ่มักเปิดในช่วงเวลา 03.00-18.00 น.

เพื่อเตรียมสินค้าในการขายของถึงเวลาเย็น ซึ่งเวลาในการให้บริการมีความสอดคล้องกับเวลาของระบบขนส่งสาธารณะทางเรือ จึงเห็นได้ว่าระบบกิจกรรมของพื้นที่บริเวณตลาดหัวตะเข้ มีสภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกัน ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคม (รถไฟและเรือ) ส่งผลให้ผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ เข้าถึงตลาดได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น ประกอบกับศูนย์รวมจิตใจ (องค์เขยีน) ได้รับความนับถือและเป็นที่รู้จัก ทำให้ผู้คนเข้ามาแสดงความศรัทธา และใช้บริการภายในพื้นที่สูงยิ่งขึ้น จึงนำมาสู่ความรุ่งเรืองของตลาดหัวตะเข้ในที่สุด

รูปที่ 6 ขนาดอาคารและสภาพพื้นที่บริเวณตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้หลังเกิดเหตุอัคคีภัย พ.ศ.2500
ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2558

จากเหตุการณ์อัคคีภัยครั้งใหญ่ พ.ศ. 2500 ในบริเวณตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์ ทำให้เกิดความเสียหายต่ออาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำของตลาดหัวตะเข้จำนวน 80 หลัง อย่างไรก็ตามบริเวณที่เกิดเหตุอัคคีภัยได้มีการสร้างอาคารกลับขึ้นมาใหม่ทั้งหมด จึงสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางการค้าในช่วงเวลานี้ เนื่องจากพื้นที่ที่มีความต้องการที่เพิ่มสูงขึ้น โดยอาคารเรือนแถวไม้ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ มีลักษณะแต่ละคูหากว้างประมาณ 4 เมตร ลึก 12 เมตร สูง 6 เมตร ทำให้ไม่มีการแบ่งอาคารออกเป็นสองตอนเหมือนในช่วงเวลาแรก แต่ขนาดทางเดินด้านหน้าอาคารยังคงถูกสร้างไว้เหมือนเดิม กล่าวคือ ลักษณะหลังคาชานไม้คลุมด้านหน้าอาคารจรดคลองประเวศบุรีรมย์ประมาณ 6 เมตร แบ่งเป็นทางเดินกว้างประมาณ 1 เมตร ลานไม้ 3 เมตร และชานไม้ด้านหน้าเพื่อใช้เป็นที่จอดเรือ ประมาณ 2 เมตร (รูปที่ 6) โดยการวางอาคารยังคงสัมพันธ์กับลักษณะกายภาพที่วางตัวเป็นระดับเดียวกันเป็นแนวยาวตามริมคลอง แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับชีวิตความเป็นอยู่และกิจวัตรประจำวัน

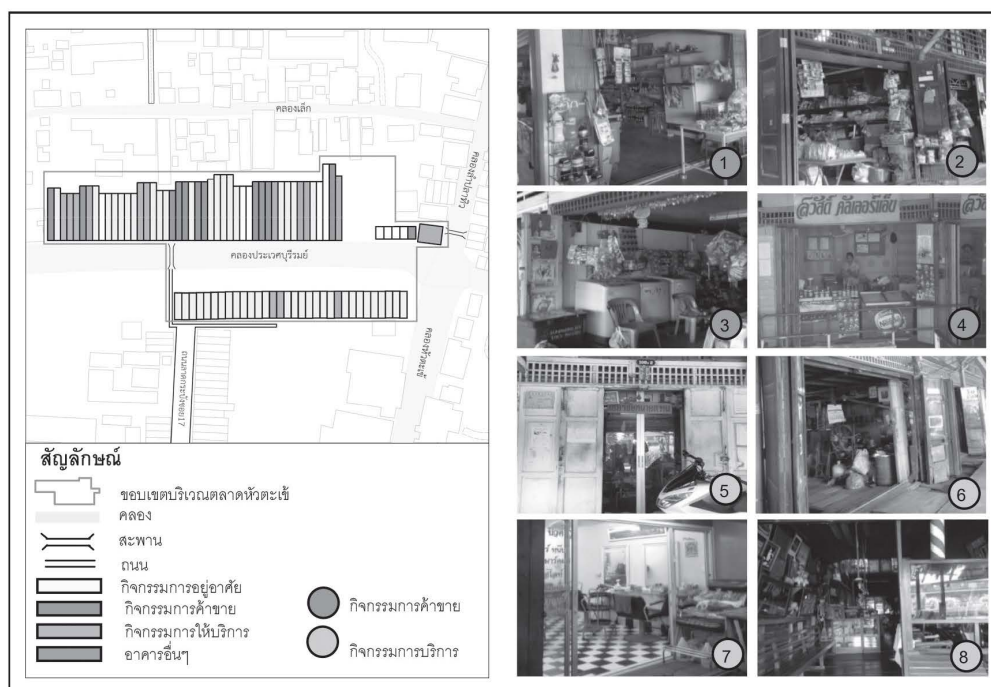
3.3 ช่วงเวลาที่ 3: ยุคชบเซาและฟื้นฟูทางการค้าของตลาดหัวตะเข้ (ประมาณ พ.ศ. 2530–ปัจจุบัน พ.ศ. 2558)

ในช่วงปลายยุครุ่งเรืองของบริเวณตลาดหัวตะเข้ การตั้งถิ่นฐานของตลาดหัวตะเข้ยังคงตั้งอยู่ในรูปแบบเดิม แต่มีความเสื่อมโทรมและเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากในช่วง พ.ศ. 2527-พ.ศ. 2530 เกิดเหตุการณ์ขโมยองค์เขยีนที่ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนโดยเฉพาะกลุ่มคนจีนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ทำให้ผู้คนเดิมที่เคยเข้ามากราบไหว้หมดศรัทธาลงและเริ่มหายออกไปจากพื้นที่ ประกอบกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้มีแรงงานต่างด้าวเข้ามาภายในพื้นที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับการพัฒนาถนนที่เชื่อมโยงกับทุกพื้นที่ การศึกษาที่สูงขึ้น และการคิดค้นเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ โครงข่ายคมนาคม เครื่องยนต์สำหรับการเดินทาง ร้านค้าอำนวยความสะดวก เป็นต้น ทำให้เกิดความสะดวกสบายไปยังทุกพื้นที่ อาคารจึงขยายตัวออกไปทางถนนเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่น

การสัญจรในช่วงเวลานี้ใช้เส้นทางถนนเป็นหลักในการเข้าถึงพื้นที่เนื่องจากมีความสะดวกสบายและรวดเร็วมากกว่าการสัญจรทางน้ำและรถไฟ การคมนาคมทางน้ำจึงลดบทบาทลงจากเดิม อาคารที่เกาะตัวตามแนวลำคลองจึงมีบทบาท

ที่ลดน้อยลงจนทำให้เกิดความเสียหายและลดน้อยลงไป เนื่องจากไม่สามารถตอบสนองกับความต้องการในปัจจุบันได้จากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมภายในตลาดหัวตะเข้ซบเซาลงไป เนื่องจากผู้คนจากที่เข้ามาใช้บริการทางการค้าจึงไม่มีความจำเป็นในการเข้ามาจับจ่ายใช้สอยภายในพื้นที่

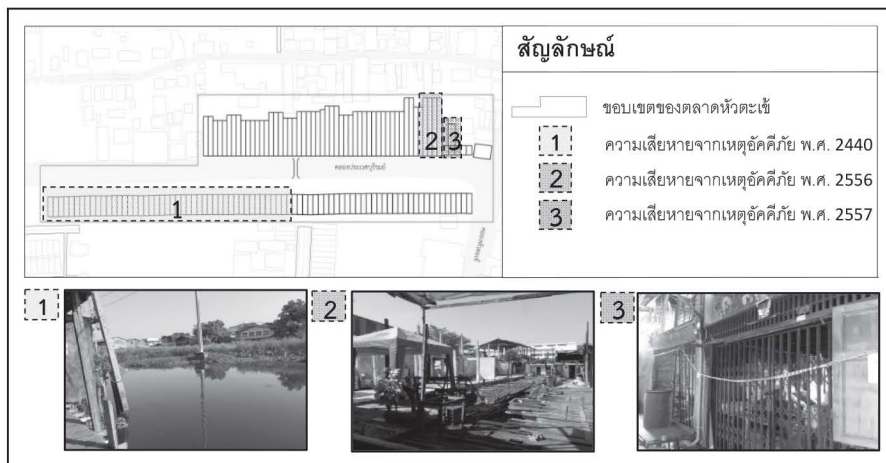
ปัจจุบันตลาดหัวตะเข้จึงมีความซบเซาลงไปมาก โดยมีกิจกรรมที่ยังพบเห็นได้อยู่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) กิจกรรมการอยู่อาศัย ส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าช่วงจากเจ้าของเดิม มีบางส่วนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของพื้นที่จริงๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะกลับมาอยู่ในพื้นที่เป็นครั้งคราว คนที่ยังอยู่อาศัยในพื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นผู้สูงอายุ เพื่อพักผ่อน และเก็บของเท่านั้น 2) กิจกรรมการค้าขาย โดยส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมการค้าขายทั่วไป นิยมขายอาหาร เครื่องดื่ม และขนมขบเคี้ยวต่างๆ รองลงมาเป็นร้านโชห่วย และร้านขายของใช้ทั่วไป สำหรับร้านแผงลอย และรถเข็นสินค้ามักอยู่ในบริเวณตลาดหัวตะเข้ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าขายอาหารริมน้ำท่าเรือหัวตะเข้ และ 3) กิจกรรมการบริการ สามารถแบ่งได้ตามการให้บริการ คือ กิจกรรมการบริการที่เน้นการบริการแก่คนภายนอกพื้นที่ เช่น เกสเฮ้าส์ ฯลฯ ส่วนใหญ่ผู้เข้ามาใช้บริการมักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว นักศึกษา อีกทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ และกิจกรรมการบริการที่เน้นการให้บริการแก่คนภายในพื้นที่ คือ ร้านเย็บผ้า ร้านเสริมสวย ร้านตัดผม ทนายความ และร้านตีเหล็ก สินค้าและบริการส่วนใหญ่ของตลาดหัวตะเข้ในช่วงเวลานี้จึงเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคสำหรับผู้คนภายในชุมชนเท่านั้น เห็นได้ว่าตลาดหัวตะเข้มีกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากพื้นที่ใกล้เคียงของตลาดหัวตะเข้ มีจำนวนคู่แข่งทางการค้าที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะร้านสะดวกซื้อที่มีสินค้าการค้าขายเช่นกับตลาดหัวตะเข้ ที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้ง่ายดาย มีการให้บริการที่ครบครัน มีคุณภาพที่ได้รับการยอมรับ ปลอดภัย และน่าเชื่อถือเพิ่มสูงขึ้น จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้ร้านขายของชำภายในพื้นที่ตลาดหัวตะเข้ได้ลดความสำคัญลงไป ผู้คนจากภายนอกจึงไม่มีความจำเป็นในการเข้ามาใช้บริการภายในตลาดหัวตะเข้ การให้บริการภายในตลาดหัวตะเข้จึงเป็นการให้บริการผู้คนภายในชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากร้านค้าและสินค้าต่างๆ ภายในตลาดหัวตะเข้ไม่สามารถตอบสนองกับความต้องการของผู้เข้ามาใช้บริการของผู้คนภายนอกได้อย่างครบถ้วนและสะดวกสบายอีกต่อไป (รูปที่ 7)

รูปที่ 7 กิจกรรมของตลาดหัวตะเข้
ที่มา: จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2558

ช่วงเวลาในการค้าขายของตลาดหัวตะเข้ในช่วงเวลานี้จะขึ้นอยู่กับเจ้าของร้านค้า หากเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่อยู่แล้วมักเปิดร้านให้บริการตั้งแต่ช่วงเวลา 05.00-17.00 น. ส่วนผู้ที่เข้ามาทำงานภายในพื้นที่มักเปิดร้านค้าในช่วงเวลาประมาณ 09.30-17.00 น. โดยเปิดให้บริการทุกวันตั้งแต่วันจันทร์-วันอาทิตย์ ด้วยเหตุนี้ความคับคั่งของตลาดหัวตะเข้มีสาเหตุมาจากการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบก (ถนน) ที่มีความสะดวกสบาย ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยทำให้น้ำมันล้นไหลได้ลดบทบาทลงไป ที่ตั้งและการคมนาคมของตลาดหัวตะเข้จึงลดบทบาทลงไปด้วยเช่นกัน ประกอบกับความเสื่อมของศูนย์รวมจิต (การขโมยของค์เขียน) ทำให้ผู้คนเดิมที่เคยเข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่ลดน้อยลงไป การขาดผู้สืบทอดกิจกรรมทางการค้า พื้นที่ภายนอกเกิดโอกาสที่ดีมากกว่าภายในพื้นที่จึงทำให้ผู้คนย้ายออกจากพื้นที่ไปค้าขายในพื้นที่อื่นและเกิดรูปแบบการค้าใหม่ ทำให้เกิดการแข่งขันทางการค้าเพิ่มสูงขึ้น ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เข้ามาใช้บริการได้เพียงพอจึงทำให้ตลาดหัวตะเข้ซบเซาลงในที่สุด

นอกจากนี้ในช่วงเวลาซบเซาทางการค้าของตลาดหัวตะเข้ พบว่า เกิดเหตุการณ์อัคคีภัยขึ้นทั้งสิ้น 3 ครั้ง โดยเหตุการณ์อัคคีภัยในครั้งแรกเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2540 (รูปที่ 8) ภายในตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์ ส่งผลให้อาคารแถวเรือนไม้ภายในตลาดหัวตะเข้ได้รับความเสียหายต่อจำนวนอาคารทั้งหมด 48 หลัง ประกอบกับความต้องการในการค้าขายลดลง และกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีผู้ถือครองเพียงผู้เดียว คือ นายสมบุรณ์ วงศ์อุไร ที่ได้ทำการซื้อพื้นที่ทั้งหมดจึงทำให้ไม่มีการสร้างอาคารขึ้นใหม่ จำนวนอาคารของตลาดหัวตะเข้จึงลดลงไปอย่างเห็นได้ชัด

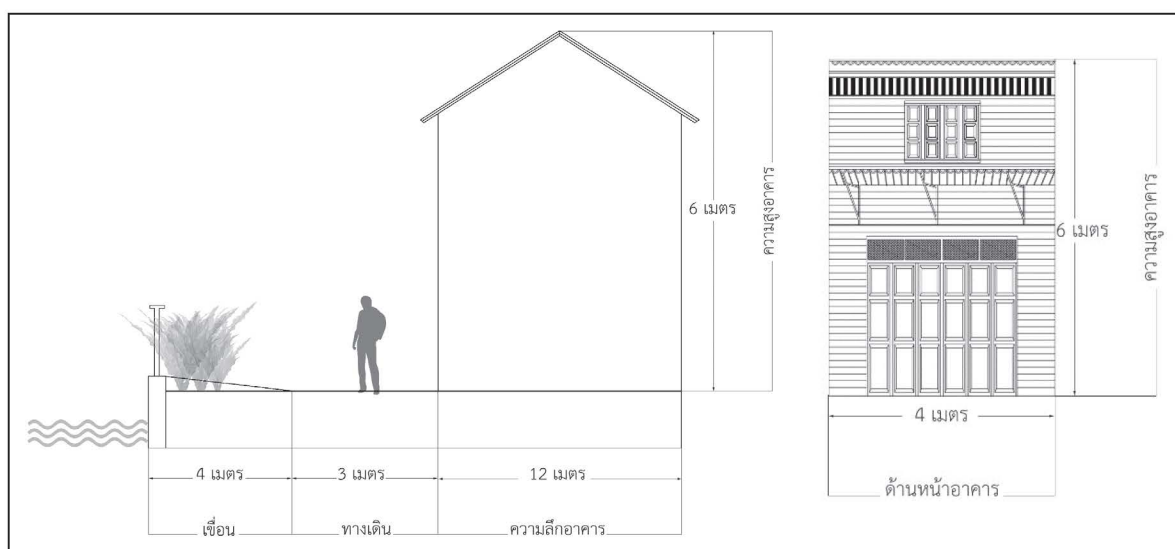
รูปที่ 8 สภาพความเสียหายจากเหตุการณ์อัคคีภัยของตลาดหัวตะเข้

ที่มา: จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2558

อีกทั้งมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้านหน้าอาคารของตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์เพื่อสร้างเป็นเขื่อนใน พ.ศ. 2550 จึงทำให้การค้าขายในบริเวณนี้ถูกเปลี่ยนไปเป็นการค้าขายบนบกเพียงอย่างเดียว โดยมีทางเดินคอนกรีตด้านหน้าอาคารขนาด 3 เมตร พื้นที่เขื่อนขนาด 4 เมตร ส่งผลให้ท่าเรือของบริเวณตลาดหัวตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์หายไป (รูปที่ 9) สำหรับรูปแบบอาคารของตลาดหัวตะเข้ฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ ยังคงรูปแบบเดิมเหมือนในช่วงเวลาแรกจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้จำนวนของอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำภายในตลาดหัวตะเข้มีทั้งหมด 84 ห้อง แบ่งเป็นตลาดหัวตะเข้บริเวณฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์ 52 ห้อง และบริเวณฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรมย์ 32 ห้อง แต่เนื่องจากความคับคั่งทางการค้าของตลาดหัวตะเข้ ทำให้การค้าขายในบริเวณนี้ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นที่ยู่ออาศัยเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมทางการค้าของตลาดหัวตะเข้จึงลดลงไปตามกัน

สำหรับเหตุการณ์อัคคีภัยครั้งที่สองและสามของตลาดหัวตะเข้ เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2556 ทั้งหมด 5 หลัง และ พ.ศ. 2557 ทั้งหมด 3 หลัง (รูปที่ 8) ในบริเวณฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรมย์จากกรรมสิทธิ์ที่ดินของบริเวณนี้เป็นของโรงเรียน

พรตพิทยพยัต ซึ่งไม่ได้ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยใดทั้งสิ้น อาคารจึงไม่ได้มีการสร้างขึ้นใหม่มาทดแทน ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ตลาดห้วยตะเข้ต้องย้ายที่อยู่ไปในบริเวณอื่น อีกทั้งหน่วยงานรัฐบาลซึ่งมีความประสงค์ในการอนุรักษ์อาคารเรือนแถวไม้ในบริเวณนี้ยังไม่สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างอาคารให้ ส่งผลให้อาคารเรือนแถวไม้ทางฝั่งเหนือคลองประเวศบุรีรัมย์ เกิดเป็นพื้นที่ว่างและเป็นสภาพอาคารเรือนแถวไม้ที่ไม่เรียงต่อกัน อีกทั้งสภาพอาคารบางหลังยังถูกทิ้งร้างไม่ได้รับการดูแล ทำให้พื้นที่ตลาดห้วยตะเข้มีความเสื่อมโทรมมากยิ่งขึ้น จากเหตุการณ์อัคคีภัยของตลาดห้วยตะเข้ในช่วงเวลานี้จึงสะท้อนให้เห็นถึง กิจกรรมและรูปแบบอาคารที่ซบเซาลง อย่างไรก็ตามยังพบสาเหตุอื่นๆ ที่ทำให้อาคารไม่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่ด้วยเช่นกัน คือ ความไม่คุ้มค่าในการหาวัสดุเพื่อนำมาสร้างอาคาร เนื่องจากปัจจุบัน วัสดุตั้งเดิมนั้นมีราคาสูง สามารถหาและดูแลรักษาได้ยาก จึงทำให้ตลาดห้วยตะเข้ทรุดโทรมลงในที่สุด

รูปที่ 9 สภาพตลาดห้วยตะเข้ฝั่งใต้คลองประเวศบุรีรัมย์หลังจากการทำเขื่อนใน พ.ศ. 2550
ที่มา: จากการสัมภาษณ์ และการสำรวจโดยผู้วิจัย, 2558

การฟื้นฟูของตลาดห้วยตะเข้ได้เริ่มจากการรวมตัวของผู้อยู่อาศัยในตลาดทั้งคนดั้งเดิมและผู้ที่เข้ามาอยู่ที่สนใจในการรักษาพื้นที่บริเวณนี้ไว้ ประกอบกับการร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในบริเวณใกล้เคียง คือ วิทยาลัยช่างศิลป์ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ที่นักศึกษาจะสามารถเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อศึกษารูปแบบอาคารผ่านศิลปะต่างๆ อีกทั้งยังเปิดพื้นที่ให้นักศึกษาเข้ามาหารายได้ จากการเปิดตลาดนัดศิลปะในทุกวันเสาร์ของต้นเดือน จึงทำให้ผู้คนรู้จักตลาดห้วยตะเข้เพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จากการศึกษาจึงทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังเห็นถึงความสัมพันธ์ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ที่มีความเชื่อมโยงกันอีกด้วย

4. การอภิปรายผล การวิจารณ์และสรุป ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาสภาพทั่วไป พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของตลาดห้วยตะเข้ รวมถึงการนำข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจ และการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ตลาดห้วยตะเข้ มาประกอบการพิจารณาเพื่อสร้างความเข้าใจ และนำมาสู่การสรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดห้วยตะเข้ ดังนี้

การตั้งถิ่นฐานบนจุดตัดของคลองประเวศบุรีรัมย์ การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางน้ำ และการสร้างสถานีรถไฟห้วยตะเข้ ส่งผลต่อการเกิดตลาดห้วยตะเข้ เนื่องจากความเหมาะสมของที่ตั้งในการเข้าถึงที่สะดวกสบายทำให้พื้นที่มีศักยภาพ

ในการเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้า และเกิดการสร้างอาคารเกิดขึ้น เพื่อรองรับการทำกิจกรรมและการแลกเปลี่ยนสินค้าในบริเวณริมคลองประเวศบุรีรมย์ สำหรับเหตุการณ์อัคคีภัยที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ยังสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการทางการค้าและความเจริญรุ่งเรืองในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ การสร้างอาคารเพื่อรองรับกับความต้องการในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารเพื่อให้อาคารสามารถใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่ามากที่สุด ทั้งนี้ในช่วงเวลาชบเซาของตลาดหัวตะเข้ อาคารจึงไม่มีการสร้างอาคารขึ้นใหม่ เนื่องจากวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ มีราคาสูงขึ้นและสามารถดูแลได้ยาก โดยเฉพาะไม้ นอกจากนี้การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบก (ถนน) ส่งผลให้ตลาดหัวตะเข้เริ่มมีความชบเซาลงเช่นเดียวกัน เนื่องจากการเดินทางโดยถนนมีความสะดวกสบาย รวดเร็ว และเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่ต่างๆ ได้มากยิ่งขึ้น ประกอบกับการสัญจรทางน้ำที่ไต่ลดความสำคัญลงไป ผู้คนจึงไม่มีความจำเป็นในการเข้ามาใช้บริการภายในตลาดหัวตะเข้ เนื่องจากพื้นที่อื่นสามารถเข้าถึงได้สะดวกสบายมากกว่า ความต้องการทางการค้าภายในตลาดหัวตะเข้จึงลดลง ไม่ว่าจะเป็นสินค้าและบริการ อีกทั้งยังส่งผลต่อผู้คนเดิมที่อยู่ภายในพื้นที่ที่ได้ย้ายออกไปยังพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการค้า และคุ้มค่าต่อการลงทุนมากกว่า ประกอบกับกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ผู้คนในพื้นที่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินเอง จึงทำให้การก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่สามารถดำเนินการได้ยากขึ้น ด้วยเหตุนี้การตั้งถิ่นฐานและการคมนาคม ซึ่งเป็นปัจจัยทางกายภาพจึงเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุหรือปัจจัยอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ กล่าวคือ กิจกรรมทางการค้าของตลาดหัวตะเข้คู่แข่งทางการค้าในบริเวณใกล้เคียง ส่งผลต่อผู้ที่เข้ามาใช้บริการภายในตลาดหัวตะเข้ ซึ่งในช่วงเวลาแรกตลาดหัวตะเข้ยังไม่พบคู่แข่งทางการค้าในบริเวณใกล้เคียงผู้คนจึงเข้ามาจับจ่ายใช้สอยภายในตลาดหัวตะเข้เพิ่มมากขึ้น จนทำให้เกิดการขยายตัวของกิจกรรมเพิ่มขึ้น และกลายเป็นศูนย์กลางการขยายของซ้ำ แต่เมื่อเกิดการพัฒนาลิงอำนวยความสะดวกต่างๆ เกิดร้านค้าแบบครบวงจร ทั้งด้านสินค้า บริการ ราคา และคุณภาพ ผู้คนจากภายนอกจึงเลือกที่จะใช้บริการในสถานที่ที่สะดวกสบายและครบวงจรมากกว่า ประกอบกับความเหมาะสมของที่ตั้งและโครงข่ายคมนาคมทางน้ำไต่ลดความสำคัญลง ทำให้ร้านค้าต่างๆ ในพื้นที่ต้องย้ายออกไปยังพื้นที่ที่มีศักยภาพมากกว่า ร้านค้าในตลาดหัวตะเข้จึงเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้ที่เข้ามาใช้บริการ และร้านค้าต่างๆ ภายในพื้นที่จึงลดน้อยลง ส่วนปัจจัยทางสังคม คือ ศูนย์รวมจิตใจภายในตลาดหัวตะเข้ (องค์เขียน) เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ตลาดหัวตะเข้เป็นที่รู้จักของคนในและนอกพื้นที่ อีกทั้งคนกลุ่มนี้ยังเข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่อีกด้วยจึงทำให้ตลาดหัวตะเข้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในที่สุด แต่เมื่อองค์เขียนถูกขโมย ผู้คนเดิมที่เคยเข้ามากราบไหว้จึงลดน้อยลง เนื่องจากขาดความจำเป็นในการเข้ามาใช้บริการ อีกทั้งผู้อาศัยเดิมย้ายออกจากพื้นที่ไปยังพื้นที่ที่มีศักยภาพในการค้าขายมากกว่า ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของอาคารขึ้น ประกอบกับการพัฒนาเมืองทางด้านกายภาพต่างๆ ที่ทำให้แรงงานต่างด้าวย้ายเข้ามาในตลาดหัวตะเข้ และดัดแปลงอาคารตามการใช้งานจึงส่งผลให้รูปแบบอาคารและกิจกรรมทางการค้าของตลาดหัวตะเข้เปลี่ยนไป กลายเป็นอาคารคอนกรีตผสมกับไม้ อย่างไรก็ตามการฟื้นฟูภายในตลาดหัวตะเข้ได้ทำให้กิจกรรมทางการค้าต่างๆ กลับเข้ามาภายในพื้นที่อีกครั้งตลาดหัวตะเข้จึงมีทั้งกิจกรรมดั้งเดิมและกิจกรรมสมัยใหม่ เพื่อรองรับความต้องการในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า "ปัจจัยทางกายภาพ" ถือเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ โดยมีความเหมาะสมของที่ตั้งและโครงข่ายคมนาคมเป็นสาเหตุสำคัญ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของตลาดหัวตะเข้จะไม่สามารถเกิดขึ้นจากปัจจัยทางกายภาพเพียงอย่างเดียวยังประกอบด้วยสาเหตุหรือปัจจัยอื่นๆ อันได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางสังคม ที่มีส่วนผลักดันให้ปัจจัยทางกายภาพเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลต่อรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ดังที่ปรากฏจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการของตลาดหัวตะเข้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารและกิจกรรมของตลาดหัวตะเข้ ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควรทำการศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ประกอบกับการเอาผลวิจัยครั้งนี้มาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อนำมาสู่การเสนอแนวทางการแก้ไข ปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของตลาดหัวตะเข้ในปัจจุบันและอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วพึ้ง และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2542). ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดกระทู้มแบบ จังหวัดสมุทรสาคร. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 13 ปีที่ 13, 88-96.
- ฉัตรชัย พงษ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ: กรุงเทพมหานคร.
- เทิดศักดิ์ เตชะกิจจวร. (2542). การศึกษาที่อยู่อาศัยริมแม่น้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา: กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พินิดา ดำรงอ่องตระกูล และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2557). การพัฒนาพื้นที่ตลาดเก่าหนองจอก กรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 19 ปีที่ 16, 148-161.
- เพ็ญพรรณ วิชาญกุล และกฤตพร ห้าวเจริญ. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดระแหง จังหวัดปทุมธานี. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. ฉบับที่ 16 ปีที่ 15, 74-88.
- วิดิยา ปิตตังนาโพธิ์. (2554). สถาปัตยกรรมเปียกน้ำ. พิษณุโลก: พิษณุโลกการพิมพ์.
- วิลาลย์ เอื้อวงศ์กุล. (2542). ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการของเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม กรณีศึกษาเมืองเรณู. ไม่ระบุแหล่งพิมพ์.
- ศักดิ์โชค มโนครุฑ. (2537). แนวทางการพัฒนาชุมชนห้วยตะเฒ่า เมืองศูนย์กลางของเขตตลาดกระบี่ กรุงเทพมหานคร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ การวางแผนภาคและเมืองมหานันทิต ภาควิชาการวางแผนภาคและการผังเมืองสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าลาดกระบัง.
- อรศิริ ปาณินท์. (2528). รายงานวิจัยเรื่อง ลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย: กรุงเทพมหานคร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2544). เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง: กรุงเทพมหานคร. เจฟรินซ์.